

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

MATICA SRPSKA
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

MATICA SRPSKA
SOCIAL SCIENCES QUARTERLY

Покренут 1950. године
До 10. свеске (1955) под називом *Научни зборник*, серија друштвених наука,
од 11. свеске (1956) – *Зборник за друштвене науке*, а од 76. свеске (1984)
под данашњим називом

ГЛАВНИ УРЕДНИЦИ

Др Милош Јовановић (1950) • Живојин Бошков (1951–1952) • Рајко Николић (1953–1965) •
Академик Славко Гавриловић (1966–1969) • Др Александар Магарашевић (1970–1973) •
Др Младен Стојанов (1974–1999) • Др Милован Митровић (2000–2004) •
Академик Часлав Оцић (2005–2016) • Др Рајко Буквић (2017–)

САВЕТ

Председник Савета

Академик Часлав Оцић (Београд)

Чланови Савета

Проф. др Рајко Буквић (Београд) • Проф. др Масајуки Ивата (Токио, Јапан) •
Проф. др Александар Јокић (Портланд, САД) • Проф. др Љубомирка Кркљуш (Нови Сад) •
Проф. др Питер Радан (Сиднеј, Аустралија) • Проф. др Богољуб Шијаковић (Београд)

164

(4/2017)

Уредничкӣво

Проф. др Бошко БОЈОВИЋ (Париз, Француска) • Проф. др Милан БРДАР (Београд) •
Проф. др Рајко БУКВИЋ (Београд) • Проф. др Костас ДУЗИНАС (Лондон, Велика Британија;
Атина, Грчка) • Проф. др Бранислав ЂУРЂЕВ (Нови Сад) • Др Миша ЂУРКОВИЋ (Београд) •
Проф. др Владимир Јаковљевич ЗАХАРОВ (Нижњи Новгород, Русија) •
Проф. др Ђорђе ИГЊАТОВИЋ (Београд) • Проф. др Милош КОВИЋ (Београд) •
Академик Милица КОСТИЋ (Подгорица, Црна Гора) • Проф. др Митко КОТОВЧЕВСКИ
(Скопље, Македонија) • Проф. др Милош МАРЈАНОВИЋ (Нови Сад) • Проф. др Милован
МИТРОВИЋ (Београд) • Др Драго ЊЕГОВАН (Нови Сад) • Др Александра ПАВИЋЕВИЋ
(Београд) • Проф. др Драган ПРОЛЕ (Нови Сад) • Проф. др Миломир СТЕПИЋ (Београд) •
Проф. др ХУАНГ Пинг (Пекинг, Кина) • Проф. др Срђан ШЉУКИЋ (Нови Сад)

Секретар уредничкӣва

Владимир М. НИКОЛИЋ

Главни и одговорни уредник

Проф. др Рајко БУКВИЋ

Тематску свеску Зборника „Уметност, религија, идентитет: историјски путокази”
уредила је др Александра ПАВИЋЕВИЋ

Copyright © Матица српска, Нови Сад, 2017

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

164
(4/2017)

НОВИ САД
2017

Илуcтpација на корици
гpавира Захарије Орфелина
Човек њице за cтoлом

Здравко Пено
СОФИЈА – ИСТИНА О
ПРЕДВЕЧНОМ ЛОГОСУ ИЛИ
ПРЕЛЕСНА СКАСКА О
„ИДЕАЛНОЈ ЛИЧНОСТИ СВЕТА”

Zdravko Peno
SOPHIA – THE TRUTH ABOUT
THE PRE-ETERNAL LOGOS OR
A BEAUTIFUL FAIRYTALE
ABOUT THE “THE WORLD’S
IDEAL PERSONALITY”

697–710

Тодор Митровић
ИКОНИЧНОСТ И КАУЗАЛИТЕТ:
О УЛОЗИ ИНДЕКСНИХ
СЕМИОТИЧКИХ ОБРАЗАЦА
У РАЗВОЈУ ВИЗАНТИЈСКЕ
УМЕТНОСТИ

Todor Mitrović
ICON(ICITY) AND CAUSALITY:
ON THE ROLE OF INDEXICAL
SEMIOTIC MODES IN
DEVELOPMENT OF
BYZANTINE ART

711–726

Ђурђина Шијаковић
КАСАНДРА ХРЛИ У СМРТ: СЛИКЕ
У ЕУРИПИДОВИМ *ТРОЈАНКАМА*
И НА ЈЕДНОЈ АТИЧКОЈ ВАЗИ

Ђurđina Šijaković
CASSANDRA RUSHES TO DEATH:
IMAGERY IN EURIPIDES’ *TROADES*
AND IN ON ATTIC VASE

727–739

ПРИКАЗИ / BOOK REVIEWS

Лада Стевановић
СМРТ И ИДЕОЛОГИЈА
(Александра Павићевић, *Пламена тела. Сјаљивање мртвих у Србији:
Од паганског ритуала до модерне кремације*,
Етнографски институт САНУ и Слио, Београд 2016, 274 стр.)
741–742

Весна Трифуновић
МАЛИ ЛЕКSIKON – ВЕЛИКИ ПОДУХВАТ ИЗ ЕТНОЛОГИЈЕ
И АНТРОПОЛОГИЈЕ
(*Етнологија и антропологија: 70 изабраних појмова*, уредник тома:
Љиљана Гавриловић, ЈП Службени гласник и Етнографски институт САНУ,
Београд 2017, 455 стр.)
743–744

АУТОРИ У ОВОМ БРОЈУ / AUTHORS IN THIS ISSUE

745

СРПСКО НАРОДНО ЦРКВЕНО ПОЈАЊЕ У СЛАВУ БОГА И У СЛУЖБИ ЕТНОСА

ВЕСНА ПЕНО
sara.kasiana@gmail.com

ИВАНА ВЕСИЋ
distinto_differente@yahoo.com

Музиколошки институт САНУ
Кнез Михаилова 36, Београд, Србија

САЖЕТАК: У фокусу рада је преиспитивање стереотипа о аутентичној српској црквеној музици, као особитом изразу српске народне побожности. Укрштањем историјских чињеница и критичким ишчитавањем наратива о настанку тзв. фрушкогорског, карловачког, односно народног црквеног појања у време карловачког митрополита Стефана Стратимировића, дато је ново тумачење увреженог става о српској музичкој реформи на прелазу из 18. у 19. столеће и њеним главним носиоцима. Указано је да је конструкција српске појачке традиције била иницирана дистанцирањем од владајућег грчког појања на богослужењима Српске цркве, те да је као пандан византијском – грчком музичком предању, и у складу с владајућом националном идеологијом, требало воспоставити мит о древном фрушкогорском – карловачком појању чији су творци Срби.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: карловачко црквено појање, Фрушка гора, карловачки митрополит Стефан Стратимировић, национална идеологија, народна црква, српска вера

Године 1792. надлежни архијереј Карловачке митрополије Стефан Стратимировић и његов верни сарадник, ковиљски архимандрит Јован Рајић, заједнички су сачинили наставни план за карловачко клирикално училиште и правилник о његовом унутрашњем уређењу. Међу упутствима о односу професора и ученика према богослужењу, била су и она која су се тицала доследног придржавања богослужбеног типика, уз захтев да се за певницом у цркви мора правилно читати и појати – „без замуцкивања”. За старање о *благољеицију* били су у подједнакој мери сви одговорни, с тим

да је наглашено да у празничним и недељним службама имају појати ученици који то најбоље знају. У правилнику се нашла и напомена с којом су састављачи недвосмислено показали нетрпељивост према „ненародним” – страним напевима. У документу, наимае, стоји да се у богослужење „ни како не уводи туђе, непристојно појање” [Гавриловић 1984: 42].

Вишеструки су разлози због којих је први човек Карловачке митрополије настојао да у Српској цркви све буде српско. Но један од засигурно кључних мотива којима се руководио јесте била замисао о „народној цркви” и „народној вери” коју је у ондашњим сложеним политичким приликама требало популаризовати, и којој је, између осталог, требало да допринесе и певана молитва којом се Срби Богу обраћају.

У тумачењу улоге коју је у „понародњавању” богослужења већ на крају 18. века имало црквено појање и, *vice versa*, о томе како је појање, које је на касновизантијским – грчким основама поникло у Српској цркви, добило стални епитет „народно”, осврнућемо се најпре на постулате српског барокног историзма, које су најевидентније дошли до изражаја у црквеном сликарству. Програми фрескописа, иконописа, као и различите врсте графичких дела из 18. столећа јасно показују да је национално осећање Срба, и пре века национализ(а)ма, однело превагу над исконским уверењем о припадности јединственој васељенској православној породици или, сходно Nikeјско-цариградском Символу вере, „једној, светој, саборној и апостолској цркви”. До данас у нашој средини, подједнако и у научним и у црквеним круговима, присутан погрешан стереотип о самосвојном српском народном црквеном појању насталом у доба митрополита Стефана Стратимировића расветлићемо уз помоћ, с једне стране, конкретних показатеља о стању у српској појачкој пракси из друге половине 18. и прве половине 19. столећа, и, с друге стране, владајућих тенденција усмерених на митологизовање и конструисање српске појачке варијанте, чија се изузетност доводила у везу са, како се говорило, особеним српским молитвеним духом који ју је изнедрио.

* * *

Из дуготрајног процеса национализовања вере¹, који је у границама православне екумене препознат још у средњем веку, и Срби су у предвечерје борбе за националну државу ушли с неупитном свешћу о сопственом сакрализованом етносу. Еклисијално утемељење у есхатолошкој стварности је на православном Истоку, под упливом западног теолошког утицаја, узмицало пред све доминантнијом тенденцијом рационализовања историје, с јасним циљем да се *Historia Divina*, *Historia Ecclesiastica* и *Historia Humana* подвргну изучавању по истим правилима и повежу у једну целину – *Historia Universalis* [Тимотијевић 2002: 115]. У сложеним историјским условима у којима су се након Аустријско-турског рата нашли Срби мигранти, изложени добро организованој и агресивној прозелитској пропа-

¹ О идеолошкој подлози овог феномена видети: [Острогорски 1970: 238–262; Charanis 1976; Богдановић 1975; Шмеман 1994. и 1997].

ганди, с једне стране, и из православног светоотачког предања, искорењеној руској богословској учености [Флоровски 1997], српски верско-политички, уједно и културолошки програм креиран је у складу с основним премисама тзв. барокног историзма, прокламованог у делу *Il Regno degli Slavi* (Краљевство Словена) Мавра Орбинија и *Хроникама* грофа Георгија Бранковића. Историјска реалност из које су ишчезле политичке границе средњовековне српске државе није, наимае, доживљавана као одлучујућа препрека за остварење поновног јединства свих Срба. Напротив, црквена свест о јурисдикцијској власти, која је обухватала простор обновљене Пећке патријаршије, и барокна визија о обнови српског царства остала је на снази и након што су вековна огњишта напустили сами црквени прваци [Самарџић 1968; Самарџић 1986: 24–28].

Полагање права на политичку и црквену самосталност Срба на територији уз границу Хабзбуршке монархије већ је крајем 17, а потом још изразитије у наредном столећу, бивало илустровано како писаном речју [Павић 1970; Ерчић 1980: 249, 270–274], тако и делима ликовне уметности. Следећи барокно схватање о јединству неба и земље, наручиоци дела слали су инославним владарима поруку о ванредном значају немањићког царства, које је због светородних владара стекло свој небески еквивалент². Прослављање националних светитеља је у „богословљу у слици” стављено примарно у службу промовисања биолошког идентитета, рефлектујући истовремено и решеност представника српске црквене елите да се укључе у други културни и цивилизацијски код, који с древним патристичким и ромејским хришћанским наслеђем вековима уназад није био у сагласју. С тим у вези је парадигматична *Историја разних словенских народа, најйаче Болгар, Хорвајшов и Сербов* ковиљског архимандрита и првог српског историчара Јована Рајића [I–III том 1794, IV том 1795], у којој је дотадашњи концепт барокног верско-политичког програма готово превазиђен на тај начин што у фокусу више није било јединство небеског и земаљског царства, већ је акценат стављен превасходно на земаљску раван. Учени архимандрит је, проучавајући изворе и оновремену литературу, написао прву историју Јужних Словена с нескривеним осећањем крвне сродности и намером да нагласи сличности у повестима јужнословенских народа. Нова перцепција није засметала ни митрополиту Стефану

² Познато је, наимае, да је већ избегли патријарх Арсеније III Чарнојевић ангажовао званичног историографа бечког двора Павла Ритера Витезовића да напише дело *Serbia illustrata*, у којем је светитеље српскога рода требало да представи првенствено у светлости њихових историјских заслуга. Бакорезно издање Витезовићеве *Стемајтографије* израђено по налогу Арсенија IV Јовановића, представљало је први официјални манифест Српске цркве у којем је светитељски хор – *Serbia sancta* – стављен у функцију апологије идеје о светом српском царству – *Serbia sacra*, које се у идеалном смислу подудара с територијом Пећке патријаршије, на чију је јурисдикцију претендовао други избегли српски верски поглавар [Давидов 1972; Тимотијевић 2002: 115]. Важно је нагласити и чињеницу да су своју позицију у српском светитељском сабору добили цар Душан, једини неканонизовани владар из династије Немањића, кроз чији се лик најбоље манифестовала историјска димензија златног доба, али и актери обнове средњовековног идеала попут Арсенија III Чарнојевића, Викентија Јовановића, који су били носиоци и верског и политичког поглаварства међу прекодунавским Србима [Ерчић 1980: 270–274].

Стратимировићу. Напротив. На његову сугестију ликови српских средњовековних владара у датој књизи били су представљени у царском *одјејанију*, дакле, без светитељских ореола и монашких риза у којима је већина скончала живот [Медаковић 1971: 82–83, 209]. Истицање улоге светих владара у земаљској повести и поретку био је очигледан знак да је национални историјски идентитет узимао превагу над верским идентитетом, прецизније речено, посвећивана му је већа пажња чак и у уско црквеним круговима [Самарцић 1976: 57–59], пошто су исте тенденције већ увелико биле присутне међу прозападно оријентисаним – „напредним” представницима грађанске класе³.

Под упливом актуелних историјских токова након Велике сеобе вршене су интервенције и у самом, вековима уназад установљеном, литургијском поретку у Карловачкој митрополији⁴. Један од примера задовољења актуелних потреба јесте настанак посебне молитве српским светитељима који су доживљавани као заступници свог националног престола пред престолом Творца⁵. Дечански архијакон Јован Георгијевић, потоњи вршачки епископ, напослетку и карловачки митрополит⁶, најпре је саставио похвалне стихове родоначелницима и члановима светородних српских династија, а потом је уобличио тзв. општу стихиру српским светитељима, чије ће се издвојене службе наћи и у новом типу богослужбеног зборника под називом

³ Национални развитак Срба у Аустријској монархији добио је замаха након што је Јосиф II 1781. године прогласио верску толеранцију и грађанску равноправност. Отварање основних и средњих српских школа, оснивање прве ћирилске штампарије (1796) у којој су штампане српске књиге, покретање неколико новина (*Сербскија новини*, *Славено-сербскија вједомости*, *Новине сербске*), све је то требало да подстакне „љубов к отечеству, ревност к благочестју и топлоје желаније к просвешченију рода нашего” [Крестић 2013: 38].

⁴ Према моделу *Духовног регуламентија* – програмског текста руске реформације којим је црква подређена држави, и у црквену праксу у Карловачкој митрополији су, почев од Циркулар патријарха Арсенија IV, преко сличних текстова митрополита Викентија Јовановића, Мојсија Петровића и Павла Ненадовића, уведене конзисторије и друге правно-административне творевине западне казуистике, као свеобухватни регулатори црквеног живота, богослужења, па и народног вековнопредањског блага [Костић 1952: 63; Јевтић 2010: 8–9; Вукашиновић 2008]. Национализовање литургијског обреда било је видно у увођењу помена српских светитеља у службу проскомидије. Премда су у богослужењу коришћене руске црквене књиге, врло рано су у литургијску праксу уношене интерполације – помени имена српских светих, наместо руских локалних светитеља. Ова појава временом је довела и до непредањског сликаног програма црквеног ентеријера, конкретно у олтарском простору. Средњовековна пракса сходно којој су се на олтарским зидовима уз најпознатије архијереје Цркве осликавали ликови искључиво српских архијереја, у епохи барока је еволуирала, па је број ликова знатно проширен. Све истакнутијим позиционирањем националних светих (дакле, не само архијереја) у високе зоне и у близини олтара, па и на сводовима храма, потискивано је приказивање представника општеприхваћеног православног хагиологијона [Давидов 1990; Тимогијевић 1998: 411–412]. Иста тенденција обележила је и идејну концепцију бројних иконописачких решења за олтарске преграде.

⁵ Култови српских светитеља били су уграђени у темеље српске средњовековне државности [Медаковић 1971: 71–84; Поповић 2006].

⁶ На похвалне стихове које је Георгијевић вероватно саставио пре него што их је 1735. забележио на једном древном музичком рукопису први је научној јавности скренуо пажњу Светозар Матић [Матић 1952: 253–254]. О Георгијевићевом делу видети и: [Радојчић 1959; Чурчић 1988: 122–123]. Стихира Светим Србима спевана је у периоду између 1750. и 1761. године, а њен први познати препис сачуван је у рукопису који садржи Параклис Стефану Дечанском [Чурчић 1988: 168–169].

Правила молебнаја свјатих сербских просветиоцијељ – Србљак [Богдановић и др. 1970; Чурчић 1986; Чурчић 1990: 129–132].

Важну улогу у мапирању националне идеологије имали су сами манастири у прекојавским областима, у првом пак реду монашка средишта на Фрушкој гори, у којима су последњи српски владари – свети деспоти Бранковићи оживели установу монаштва, „ужегли у мраку трептаву светлост према којој су се убрзо почели с југа кретати обеспућени калуђери, али и народ” [Самарцић 1990: 11]. Чињеница да су у фрушкогорске манастире пребегли Срби пренели мошти светитеља⁷, те да је у њима похрањено све што се из постојбине могло понети и што је сведочио о славној прошлости, било је довољно да им се припише функција светих топоса, „трезора националне меморије” [Тимотијевић 2002: 117]. Управо је с овом намером већ 1799. године архимандрит Викентије Ракић у Будиму објавио *Историју манастира Фенека*, да би током прве половине 19. века биле написане и друге монографске студије о фрушкогорским манастирима [Медаковић 1990]. Романтичарско уобличени историјски прикази о фрушкогорским монашким центрима слали су првенствено патриотску поруку која је, очекивано, превагнула у односу на критички приступ и опис доступних извора⁸, у којима су, како ће показати потоња истраживања, информације о црквеном појању биле посве спорадичне.

На чврстим основама утемељена повест о томе како се у Српској цркви у прошлости појало изостала је из написа првих сакупљача српских старина и музичких историографа⁹. Љубитељи појане речи из 19. и првих деценија 20. века настојали су својим пером да канонизују мит о „дивном пјенију” [Богдановић 1893] пониклом на Фрушкој гори, за које су, без упућености у историјат касновизантијске и актуелне грчке псалмодије, тврдили да је у православној екумени посве самосвојно [Пено 2000; Пено и Весић 2016]. Дату тезу је, истина, пратило успутно помињање чињенице о доприносу грчких даскала систематичној музичкој едукацији српских појаца почетком 18. века, о чему је такође Рајић први писао у својој

⁷ У Фенеку су извесно време чуване свете мошти краља Стефана Првовенчаног; у Јаску – цара Уроша; у Врднику (Раваници) кнеза Лазара; у Шишатовцу Стевана Штиљановића; у Крушедолу су сахрањени Бранковићи: деспоти Стеван и Јован, митрополит Максим и мати им Ангелина [Павићевић 2011: 103–130].

⁸ Све до почетка 20. века објективна слика о стварним уметничким и духовним вредностима сремских манастира остала је недоступна. Тек ће непресахла посвећеност архивском раду Димитрија Руварца дати документовани прилог историјским и културним приликама у Карловачкој митрополији. Објављујући грађу Патријаршијског архива у Сремским Карловцима, чији је управник био, уз то уређујући главно богословско гласило Карловачке митрополије – *Српски Сион* (1903–1907), као и сопствени часопис *Архив за историју српске православне Карловачке митрополије*, Димитрије Руварац је поставио основе акрибичној историографији [Медаковић 1990: 22].

⁹ Упркос напору да се о историјату новијег српског појања сакупе расположиви подаци, њихова објективна егзегеза све до недавно није спроведена. Из века националног романтизма преживели стереотипи о оригиналном српском народном црквеном појању и оријенталном, страном и неподобном грчком православном појању, добили су нову идеолошку димензију деведесетих година 20. века, када је у Србији обновљено интересовање за светогорску појачку традицију и шире схваћено неовизантијско – неумско музичко предање [Јовановић 2012; Пено 2015].

*Историји катихизма*¹⁰. Понављан је, без покушаја додатне анализе, и његов исказ да се до краја датог столећа „грчко пјеније свуда распрострањило, тако да се српско једва гдје чује” [Рајић б.г.: 22]¹¹. Но, главни акценат био је, не случајно, стављен на непоткрепљено казивање о надалеко чувеним појцима Стратимировиће ере, који су на прелазу из једног у други век устројили *стйарокарловачко* – српско народно појање.

Митрополит је, сходно истим црквеномузичким наративима, био поклоник лепог певања на богослужењима, која су још од раније попримила одлике церемонијалног руског барокног типа¹². Појачко умеће било је једно од главних критеријума на основу којег је монасима у Карловачкој митрополији додељивао високе црквене чинове и прве позиције у манастирским братствима [Богдановић 1893]. Главне заслуге за посрбљавање црквеног мелоса, како се с колена на колено преносило, сматрани су, дакле, не случајно, Димитрије Крестић (око 1762–1843)¹³, игуман негдашњег митрополијског центра – Крушедола, који је статус главног манастира на Фрушкој гори задржао и након што је центар митрополије премештен у Сремске Карловце¹⁴; затим Дионисије Чупић (1775–1845), придворни капелан у Сремским Карловцима, који је, такође, у Крушедолу био намесник и заменик игумана, а потом и настојатељ Јаска и Беочина; напоследку и Јеротеј Мутибарић (1799–1858), још као „јуноша” митрополитов штићеник, послушник у Раковцу и Гргетегу у којем је постао најпре протосинђел, потом и ахримандрит, да би као хиротонисани епископ преузео управљање Далматинском епархијом.¹⁵ Сва тројица фрушкогорских архимандрита били су и учитељи појања у Карловачком богословском училишту које

¹⁰ Рајић је у *Историји катихизма* први указао и на постојање грчке школе за „псалтопевчике”, коју су у Београду почетком 18. века држали ватопедски јеромонах Анатолије и двојица његових помоћника [Рајић б.г.: 22].

¹¹ У написима о историјском развоју српског појања није постављено питање да ли је Рајић мислио превасходно на грчки језик или и на језик и на касновизантијске – грчке напеве.

¹² О барокном црквеном церемонијалу, уведеном у Карловачку митрополију под руским утицајем за време Мојсија Петровића (1713–1730) и Викентија Јовановића (1731–1737), сведоче гравире тога доба [Давидов 1978]. Потреба за помпезним богослужењима дала је и музици нову улогу: „Није то више било уздржано појање кроз које се преносила скрушена молитва монаха отшелника, већ славље и церемонија која и сјајем и виртуозношћу треба да привуче пажњу присутних, све имућнијих грађана и паора. У цркву се често долазило баш ради добрих и познатих појаца” [Петровић 1990: 186].

¹³ Према Богдановићевим речима: „Крестићев леп и умиљат глас нарочито је ценио архиепископ Стефан Стратимировић, а често је зарад *сладојјенија* овог крушедолског монаха на торжественаја богослуженија у Карловце позивао карловачки митрополит Мојсије Путник” [Богдановић 1893: 248]. Крестићевом животопису треба додати и информацију да је 1840. написао књигу под насловом *Сйомен древности фрушкогорских монастиреј најйаче Монастира Крушедола*, коју је објавио 1840. у Новом Саду, као и да је учествовао у оснивању прве Српске читаонице у Иригу 1841.

¹⁴ На првом народно-црквеном сабору, одржаном у Крушедолу 1807. године, донета је одлука о оснивању Крушедолске митрополије. Резиденција крушедолског митрополита је до трећег крушедолског сабора 1713. године повремено била и у Гргетегу, а затим је поменуте године премештена у Сремске Карловце. Тада је промењен назив митрополије у Карловачка [Грујић 1929: 56–65; Тимотијевић 1991–1992].

¹⁵ О Крестићу, Чупићу и Мутибарићу и реконструкцији њихове улоге у обликовању новије појачке традиције код Срба видети: [Пено 2016: 99–102, 221–224].

је Стратимировић основао и за које је, како је на почетку рада указано, заједно с Јованом Рајићем саставио програм и план рада.

Једино је за Крестића остао непосредни траг да је прво појачко искуство, вероватно и неумску музичку писменост, стекао од грчког „слаткопевца”¹⁶, док се за другу двојицу прослављених „певаца” с поуздањем ништа не може рећи од кога су учили појање и да ли су уопште били кадри да певају на основу касновизантијске симиографије.¹⁷ У прилозима историографа српске псалмодије из 19. века, обликованим у складу с тада владајућим постулатима националне културолошке идеологије, теза о томе да су поменути појци поставили основе народном појању пласирана је као непобитни аксиом, али усаглашени став у вези с тим ко је тачно и на који начин од владајуће касновизантијске – грчке псалмодије отргао српску црквену песму, није постојао.

Наши први музички писци стихијски су понављали и непроверљиву информацију да Дионисијево „отегнуто” – мелизматично појање није одговарало духу нашег тадашњег црквеног мелоса, нити га је волео митрополит Стратимировић¹⁸. Осим усменог предања о томе да је на Стратимировићев налог Мутибарић скратио мелодијски развијени Чупићев напев и дао му облик који је познат под именом *карловачко њјеније* [Бољарић и Тајшановић 1896: IV; Станојевић 1926: 925]¹⁹, нема никаквог другог трага о његовим конкретним музичким интервенцијама. У Гргетегу из којег је 1843. године кренуо на дужност далматинског епископа, као уосталом нити у једном другом фрушкогорском манастиру, нису пронађени српски појачки зборници²⁰ на основу којих би се дало макар наслутити

¹⁶ Сходно речима Прокопија Ивачковића, Крестићевог сабрата у манастиру, његов редак музички дар уочио је израна искусни крушедолски јеромонах Теофан Павловић и омогућио му је „собственим иждивением” да у сремском селу Суботишту, уз „извјестног даскала греческог, чуденог у оно време сладкопјевца” учи појање [Ивачковић 1904: 471].

¹⁷ У мешовитој грчко-српској средини и Чупић је, попут Крестића, највероватније имао прилике да слуша грчке даскале. Ако је овладавање грчком псалмодијом, како је навестио Рајић, постао временом знак престижа међу српским појцима, тада му засигурно није могао одолети ни овај музички талентовани служитељ при Саборном храму у срцу Карловачке митрополије.

¹⁸ Контрадикторна је вест да Стратимировић није волео Чупићев појачки манир, а да га је управо због појања наградио позицијом игумана. Вероватније је да митрополит није волео у то време широко распрострањени тзв. калофонични грчки мелос, који је крајем века у Константинопољу потиснут умногме упрошћенијим и слабијим напевом, практичнијим за поседневна богослужења, чији је творац био лампадарике Велике цркве Петар Пелопонески (Πέτρος Πελοποννήσιος око 1730–1777/1778). Вредно је помена да је овај вишеструко заслужни грчки музичар на захтев босанског митрополита Серафима, према старијој – развијенијој мелодијској верзији и црквенословенском текстуалном предлошку, аранжирао мелодије основне појачке књиге *Анастасимашариона* или *Осмогласника*. Отворено је питање да ли је подухват грчког музичара био познат Стратимировићу и да ли му је послужио као подстрек за редуковање мелизматичних црквених мелодија у богослужењу Српске цркве.

¹⁹ Без појашњења, романтичарским патосом испуњени искази о настанку националне појачке варијанте деветнаестовековних писаца преузети су и поновљени у савременим музичколошким радовима, у којима је потреба за истицањем националног религиозног идентитета надишла епистемолошку објективност и акрибичност [видети: Петровић 1973. и 1985].

²⁰ Сачувани су, међутим, малобројни грчки неумски зборници у којима постоје трагови о томе да су их користили ретки српски појци [Пено 2010], као и ненотиране словеске стихологије у којима су речи или читави стихови одређених химни бележени с великим

на који је начин у пракси утврђена нова музичка редакција и како је преношена новим генерацијама појаца.

Могу се, међутим, не само наслутити, него и документовати мотиви који су претходили залагању за спровођење реформе појања, тачније за успостављање српске појане речи у Српској „народној” цркви, чији би главни репрезенти били уважени црквени оци – представници фрушкогорских манастира, посебице Крушедола.

Није згорег подсетити да је посведочени српски патриота, митрополит Стратимировић био један од идејних оснивача нове словено-српске државе у којој је у будућности желео да види уједињену Српску цркву, ослобођену од цариградског трона [Димитријевић 1926]. Примат грчке – фанариотске власти у предањском јурисдикцијском простору националне цркве у Османском царству није га остављала равнодушним²¹. Не тек повремено присуство грчког звука при заједничким саслуживањима у мешовитим српско-грчким градским срединама на западној, аустријској страни, већ његова доминација у односу на српску певану реч у Српској цркви – засигурно му није била по вољи. Ако се има у виду да на концу 18. века још увек није било најаве хорске црквене музике европског типа, у вези с којом ће поједини писци у наредним деценијама износити своје негативно интониране импресије, онда није тешко закључити на које су то „туђе” певање Стратимировић и Рајић мислили када су састављали уредбу о музичком *благоделију* у Карловачкој богословији. Додајући епитет „непристојно” уз „туђе”, црквени представници су изразили и своје естетске преференце у складу с којима су једногласни грчки напеви и њихова, често „назална” – „оријентална” боја у интерпретацији изазивали својеврсни културолошки стид²² у средини у којој је традиција високоуметничке музике театра постала норма по себи и жељени идеал²³. У светлости свега реченог, јасно је и зашто се Стратимировић на почетку 19. столећа није заузео за спровођење иницијативе будимског епископа Дионисија Поповића, пореклом Грка, да се српским појцима омогући стицање музичке писмености на основу, у то време у Константинопољу озваничене, реформисане неумске нотације, која је прихваћена међу Власима и Бугарима. Архијереј није експлицитно одбио, али није ништа конкретно учинио ни да се одштапају неопходни музички зборници у којима би касновизантијске – грчке мелодије биле адаптиране према црквенословенском језику²⁴.

бројем поновљених слогова, у циљу подсећања појца на мелодијски развијени напев који је знао напамет [Петровић 1997; Пено 2011а].

²¹ О живом Стратимировићевом интересовању за сународнике у Турској сведоче његове етнографске белешке, географска и друга грађа коју је уредно прикупљао [Руварац 1903].

²² Подсмех и чак презир према „неприлагођеним” сународницима који би се с Балкана обрели у аустријском окружењу евидентан је из Рајићевог описа изгледа и начина одевања православних свештеника из Османског царства: „Јоште из турштине изнесена грубост у оделу свештеничком” изазивала је, вели Рајић, „подсмех људима другог закона... чему сада и сами дивећи се смејемо се” [Рајић б. г.: 22–23].

²³ Још је митрополит Мојсије Петровић (1725–1730) у својој новоизграђеној резиденцији у Београду, за време аустријске окупације, имао музички салон са два клавсена француске израде [Коларић 1967: 240].

²⁴ О преписци између српској пастви посвећеног пастира Дионисија Поповића и митрополита Стратимировића, у вези с планом да румунски јеромонах Макарије у Карловцима

Јаз између замисли о установљивању српске појачке уметности и њене реализације у пракси био је, међутим, велики. Ако се има у виду да је за четири деценије свог управљања Српском црквом у Дунавској монархији Стратимировић непрестано настојао да бројним прописима регулише запуштено, морално урушено и надасве необразовано монаштво и свештенство²⁵, онда је јасно због чега је експонентима највећих фрушкогорских манастира, уједно ретким представницима црквене елите, у митологизованој историји српског црквеног појања додељена улога твораца и утемељитеља ванредно лепе српске богослужбене песме.

Да њихов реалан допринос својеврсној српској музичкој реформи није имао већег одјека, те да је после, како се веровало, немањићког доба друга по реду златна српска појачка ера фрушкогорских *йеваца* била сасвим кратког века, говори податак да је „дивно (карловачко, прим. ауторки) православно пјеније нагло опадало у последњим годинама Стратимировићевог митрополитовања, а доцније и више”, тако да се у време избора његовог наследника, митрополита Стефана Станковића (1837–1841) у Карловцима није могла наћи „преизредност карловачког пјенија, шта више једва се и познати могло” [Бољарић и Тајшановић 1891: V]²⁶.

Овај податак неумитно потврђује тезу да је фрушкогорско, у првом реду крушедолско, затим и карловачко, односно српско народно црквено појање (назив који ће превагнути крајем 19. и почетком 20. века) представљало један у низу теоријских конструката широко постављене српске народне духовне традиције. Фаворизовање црквенопојачке варијанте као религиозно-идентитетске одреднице народног бића уклапало се, наиме, у национални идеолошки концепт којем су били дубоко посвећени и митрополит Стратимитовић и репрезент карловачког свештенства Рајић, баш као и Крестић – вредни културни делатник, један од оснивача прве Српске читаонице 1841. у Иригу, писац прве, националним патосом прожете монографије о задужбини сремских Бранковића, но, изнад свега настојатељ крушедолски. Представљајући свој манастир првенствено као древни српски историјски споменик на исто тако древном патриотском простору Фрушке горе²⁷, Крестић је позивао верне Србе да походе ово

оспособи музички талентоване младиће у „пјенију церковном по обичају Цркве Константинополскија” и штампа Осмогласник на „грчкој” нотацији, видети: [Поповић 1821; Петровић 1992].

²⁵ Извештаји архијерејских визитатора који су, обилазећи цркве и манастире Београдско-карловачке епархије, сведочили о томе да већина српских јереја и монаха не зна ни да чита, још мање да поје, те да има и оних који од како су рукоположени нису одслужили литургију. Сасвим су ретки били *служашчи* који су били кадри да отпевају утврђене и непроменљиве литургијске мелодије, а још ређи они који су умели „појати гречески и сербски” [Витковић 1844; Руварац 1902, 1905а и 1905б].

²⁶ О реалним српским појачким приликама, које ни у најмањем нису могле потхранити мит о ванредно лепој, националној музичкој традицији, писали су током читавог 19. века промотери тог истог мита [видети: Пено 2011б].

²⁷ „Позната је красота Фрушке горе и пријатност овога, делом праотаца наши православног предела, и сама је природа богато украсила ово место, на ком се спомен сербске славе и древности и данас блиста. Прекрасном виновом лозом засађена брда и плодносне долине у сердцу сваког путника највеће задовољство рађају, а у души Србина подижу чувство поноса народна части и славе... Овде је Србска мишица оставила знаке удивителне своје храбрости и непок[о]лебиме вере и постојанства за Цара и Отечество[...] (Фрушкогорски

„свето огњиште” како би ојачали свој национални дух²⁸. „Великаја Србскаја церков” је, дакле, институционализована као духовно народно тело већ крајем 18. столећа, а сама вера добила је обресе српске побожности која је „подигла зидове цркава и у њима просула тамјан и измирну [...] пожегла толика кандила и свеће пред светце наше и угоднике Божије”, и из које су постале песме у служби народних светитеља, како ће шездесетих година 19. века писати још један фрушкогорски монах – архимандрит манастира Бездин, Теофан Живковић [Живковић 1868].

Хвалоспиви о „народном” извору црквеног појања доћи ће и из пера првог на западним основама школованог српског музичара, Корнелија Станковића. Његова четворогласна партитура *Божансѿвене литѿурѿије*, с „карловачком” једногласном црквеном мелодијом у највишој деоници²⁹, донела је заправо прави преокрет у појачкој пракси Српске цркве. Од Корнелијевог времена, уз подршку српских архијереја, апологија примене западних хармонских решења у обради „народне” мелодике прерашће у кључни естетски и поетички императив српске црквеномузичке уметности. У сенци импозантнијег хорског звука, који је српско богослужење коначно приближио церемонијалном руском идеалу, односно римокатоличком обреду, чијој су се музичкој пратњи многи православни аустријски поданици из 19. века, и Грци и Срби, потајно или отворено дивили, остало је просто певничко појање. Да је оно, уз друге далеко значајније разлоге, доприносило отуђењу [Јовановић 1891; Пјестун 1894] Срба од своје народне Српске цркве, сведочили су они исти ентузијастички и прегаоци који су на различите начине настојали да га ревитализују и врате на ниво древног фрушкогорског – карловачког појачког *ѿоржесѿва* из Стратимировићеве ере. У томе би можда и успели да *ѿоржесѿво* у фрушкогорским певницама о којем су преносили причу, није било више плод жеље и идеологизованог убеђења.

ЗАХВАЛНОСТ

Студија је резултат рада на пројекту „Идентитети српске музике од локалних до глобалних оквира: традиције, промене, изазови” (бр. 177004), који финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

манастири су, прим. В.П. и И.В.) блистајуће куле свети домова [...] у којим свагда сербско сердце миле утехе налази” [Крестић 1840: 4–5; Тимотијевић 2002: 117].

²⁸ Према Крестићевом схватању, а на супрот хијерархији старе хришћанске симболичне топографије, света места се рангирају преваходно по националном критеријуму, те је отуда Крушедол стекао високу позицију у односу на остале фрушкогорске светиње, јер је „мили останак и спомен, милостиве деснице последњи Деспота”. Акцент је стављен на ходочашће, не из литургијских разлога – присаједињења заједници светих српских предака, већ у циљу буђења преко потребних националних осећаја [Тимотијевић 2002: 119]. Сличне идеје о Крушедолу нашле су се и у потоњим списима о овом монашком средишту, а посебно у романтичарско-националним црквеним беседама игумана и потоњег епископа пакрачког Никанора Грујића, који је нарочито допринео уобличавању његовог статуса као версконационалног споменика [Руvaraц 1892, 1905; Пејчић 1995].

²⁹ Корнелије Станковић је под патронатом архиепископа карловачког и патријарха српског Јосифа Рајачића у фрушкогорским манастирима и Сремским Карловцима први започео с бележењем црквених напева у западно – петолинијско нотном писму.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић Димитрије; Сретен Петковић, Ђорђе Трифуновић (ур.) (1970). *О Србљаку*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Богдановић, Димитрије (1975). Измирење српске и византијске цркве, у: *О кнезу Лазару*. Београд: Филозофски факултет; Крушевац: Народни музеј, 81–91.
- Богдановић, Лазар (1893). Српско-православно појање карловачко. *Српски Сион* 15–17: 231–233, 248–249, 266–269.
- Бољарић, Гаврило и Никола Тајшановић (1891). Предговор, у: *Српско православно ње-није у један ѓлас, Окџоих*, св. I–IX, књ. II. Сарајево: б. и.
- Витковић, Гаврило (1884). Извештај написао 1733. Максим Ратковић, егзарх београдског митрополита. *Гласник Српског ученог друштва* 56: 117–325.
- Вукашиновић, Владимир (2008). *Српско барокно боџословље: библијско и свейоџајинско боџословље у Карловачкој мийројолији XVIII века*. Београд – Краљево – Нови Сад: Издавачки фонд СПЦ Архиепископије београдско-карловачке – Етархијски управни одбор Епархије жичке – Беседа.
- Гавриловић, Никола (1984). *Карловачка боџословија (1790–1920)*. Сремски Карловци: Српска православна богословија Светог Арсенија.
- Грујић, Радослав М. (1929). Проблеми историје Карловачке митрополије. *Гласник Исџо-ријског друштва у Новом Саду*, II–1: 53–65.
- Грујић, Радослав М. (1939). *Духовни живој, Војводина I*. Нови Сад: Историјско друштво.
- Давидов, Динко /прир./ (1972). *Сџематџографија, Изображеније оружиј илирических, Изрезали у бакру Хрисџофор Жефровић и Тома Месмер 1741*. Нови Сад: Галерија Матице српске.
- Давидов, Динко (1978). *Српска ѓрафика XVIII века*. Нови Сад: Матица српска.
- Давидов, Динко (1990). *Сџоменици Будимске еџархије*. Београд: Просвета; Републички завод за заштиту споменика културе; Балканолошки институт САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Димитријевић, Стеван М. (1926). *Сџевана Сџраџимировића мийројолији карловачког џлан за ослобођење српског народа*. Београд: Родољуб.
- Ерчић, Властимир (1980). *Манул (Михаил) Козачинскиј и њеџова Траедокомиџа*. Београд: Институт за књижевност и уметност; Нови Сад: Матица српска и Српско народно позориште.
- Живковић, Теофан (1868). *Србска народна црква на канонично.исџоричном џемељу свом, с једним словом у додајку о џобожности и народности*. Темишвар: Тиском браће Мађара.
- Ивачковић, Прокопије (1904). Слово надгробно в чест пречестњеџег Господина Димитрија Крестића, архимандрита Крушедолског дне 11. марта 1843. умершег, *Српски Сион* 16: 471–472.
- Јовановић, П. (1891). Негујмо црквено појање. *Српски Сион* I/6: 83–85.
- Јевтић, Атанасије (1992). Свети Сава у токовима Ћирило-Методијевог предања, у: *Свейи Сава и Косовски Завей*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Коларић, Миодраг (1967). Основни проблеми српског барока. *Зборник за ликовне умей-ности Матице српске*, 3: 235–275.
- Костић, Мита (1952). Духовни регуламент Петра Великог (1721) и Срби – прилог историји нашег рационализма. *Зборник радова Инсџиџуџа за џроучавање књижевности САНУ*, 17, књ. 2: 61–91.
- Крестић, Василије Ђ. (2013). *Срби у Уџарској 1790–1918*. Нови Сад: Матица српска.
- Матић, Светозар (1952). *Оџс рукоџиса Народне библиџеке*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Медаковић, Дејан (1971). Национална историја Срба у светлости црквене уметности новијег доба, у: *Пуџеви српског барока*, Београд: Нолит, 71–84.

- Медаковић, Дејан (1971). Судбина српске књиге у XVIII веку, у: *Пуџеви српског барока*, Београд: Нолит, 201–213.
- Медаковић, Дејан (1990). Историографија фрушкогорских манастира, у: *Фрушкогорски манастири*. Београд: Галерија САНУ, LXVI, 20–27.
- Острогорски, Георгије (1970). Византијски систем хијерархије држава, у: *О веровањима и схваћањима Византинца*, Београд: Просвета, 238–262.
- Павићевић, Александра (2011). Са неба на земљу и назад. Ексхумација и поновно сахрањивање познатих покојника, у: *Време (без) смрти. Представе о смрти у Србији 19–21. века*. Београд: Етнографски институт САНУ, Посебна издања 73, 103–130.
- Павић, Милорад (1970). *Историја српске књижевности барокног доба*. Београд: Нолит.
- Пејчић, Јован (1995). Беседништво Никанора Грујића. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, XLIII/2–3: 361–379.
- Пено, Весна (2000). О пореклу новијег српског црквеног појања. *Мокрањац* 2: 36–48.
- Пено, Весна (2010). Двојезични музички рукопис из Одељења старе књиге Матице српске (прилог српско-грчким појачким везама), *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 42: 51–60.
- Пено, Весна (2011а). Ненотированне певческие книги – источники для изучения сербского церковного пения, у: И. Лозоваја /ур./, *Актуалне проблеме изучења црквено-певческог искуства: наука и практика (к 120-летию кончини Д. В. Разумовског)*, Гимнологија 6. Москва: Московская государственная консерватория имени П. И. Чайковского – Кафедра истории русской музыки Научно-исследовательский центр церковной музыки имени протоиерея Димитрия Разумовского, 109–120.
- Пено, Весна (2011б). О појачкој пракси у српским црквама у другој половини 19. и првим деценијама 20. века. *Црквене студије* 8: 401–411.
- Пено, Весна (2015). Предање и/или традиција у новијој богослужбеној музици Српске цркве? *Гласник Етнографског института*, LXIII/2: 433–450.
- Пено, Весна (2016). *Православно појање на Балкану на примеру грчке и српске традиције. Између Исиока и Заида, еклисиологије и идеологије*. Београд: Музиколошки институт САНУ.
- Пено, Весна и Ивана Весић (2016). Српско црквено појање у служби националне идеологије. *Музикологија* 20: 135–150.
- Петровић, Даница (1973). Српско народно црквено појање и његови записивачи, у: С. Ђурић-Клајн /ур./, *Српска музика кроз векове*, св. 22, Београд: Галерија САНУ, 251–274. + сл. 12 (превод на француски: *Le chant populaire sacré et ses investigateurs*, 275–292).
- Петровић, Даница (1985). Карловачко појање и дело Корнелија Станковића, у: Д. Стефановић /ур./, *Корнелије Станковић и његово доба*, Београд: САНУ – Музиколошки институт САНУ, 137–146.
- Петровић, Даница (1990). Фрушкогорски манастири и српско појање, у: *Фрушкогорски манастири*, Београд: Галерија САНУ, LXVI, 178–196.
- Петровић, Даница (1997). Ћирилски рукописи из којих се појало у време сеобе 1690–1737, *Сенијандрејски зборник* 3: 179–189.
- Петровић, Даница (1992). Опит за печатане на невмени записи в Сремским Карловци в началото на XIX век, *Българско музикознание* 3: 65–72.
- Пјестун (1894). Учителиске дужности у погледу црквено-словенског језика и црквеног појања, *Српски Сион*, IV/38: 599.
- Поповић, Даница (2006). *Под окриљем светиности. Култи светињих владара и реликвија у средњовековној Србији*. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Поповић, Динисије (1821). Писмо митрополиту Стефану Стратимировићу, писано у Буди, 18. јуна. Архив САНУ у Сремским Карловцима (АСАНУК) МП–А 160/1822.
- Радојчић, Светозар (1959). Архијакон Јован писац стихова XVIII века. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* IV: 264–270.

- Рајић Јован (б.г.). *Историја Католицизма Православних Србаља у Цесарским државама*, Панчево: Браћа Јовановић, св. 95.
- Рајић, Јован (I–III том 1794, IV 1795). *Историја разних словенских народа, најјаче Болзар, Хорвајтов и Сербов*. Беч.
- Руварац, Димитрије (1902). *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века: по архивским списима*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.
- Руварац, Димитрије (1892). *Црквене беседе Никанора Грујића бившег православносрпског епископа њакрачког. Живопис Никанора Грујића*, Земун.
- Руварац, Димитрије (1905). Беседе Никанора Грујића, *Српски Сион*, XV: 584–587.
- Руварац, Димитрије (1903). Географске белешке о Турској митрополита Стевана Стратимировића из године 1803. и 1804, *Сјоменик Српске краљевске академије* 39: 107–116.
- Руварац, Димитрије (1905а). *Опис српских фрушкогорских манастира 1753. год.*, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.
- Руварац, Димитрије (1905б). Митрополија београдска око 1735. године, по архивским списима, *Сјоменик Српске краљевске академије* XLII: 101–204.
- Самарцић, Радован (1968). Краљевство Словена у развоју српске историографије, у: Мавро Орбин, *Краљевство Словена*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Самарцић, Радован (1976). Мавро Орбин, у: *Писци српске историје I*. Београд: Просвета, 57–59.
- Самарцић, Радован (1986). Ђорђе Бранковић, историјске и политичке основе првог српског програма, у: *Писци српске историје III*. Београд: Просвета.
- Самарцић, Радован (1990). Фрушкогорски манастири у српској историји, у: *Фрушкогорски манастири*. Београд: Галерија САНУ, LXVI, 9–18.
- Станојевић Станоје (1926). *Историја српскога народа*, 3. изд. поправљено, Београд: Напредак.
- Тимотијевић, Мирослав (1991–1992). Сремски деспоти Бранковићи и оснивање манастира Крушедола. *Зборник за ликовне уметности Мајнице српске* 27–28: 127–149.
- Тимотијевић, Мирослав (1998). Serbia sancta и Serbia sacra у бароку верско-политичком програму Карловачке митрополије, у: С. Ћирковић /ур./, *Свети Сава у српској историји и традицији*, Зборник радова међународног научног скупа, Београд: Балканолошки институт, САНУ, 387–431.
- Тимотијевић, Мирослав (2002). Од светитеља до историјских хероја – Култ светих деспота Бранковића у XIX веку, у: *Култ светих на Балкану II*. Лицеум 7, Крагујевац: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета, 113–144.
- Флоровски, Георгије (1997). *Пушчеви руског богословља*. Подгорица: ЦИД.
- Чурчић, Лазар (1986). Србљаци у XVIII веку, у: *Српска графика XVIII века*. Београд: б. и., 55–79.
- Чурчић, Лазар (1988). Карловачки митрополит Јован Георгијевић и српска књига, у: *Српске књиге и српски писци 18. века*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 122–123.
- Чурчић, Лазар (1990). Повест о постанку манастира Раковца у кратком манастирском летопису игумана Теофана из 1704, у: *Фрушкогорски манастири*. Нови Сад, 129–132.
- Шмеман, Александар (1994). *Историјски јуџи Православља*. Цетиње: Митрополија Цетињска – Атос.
- Шмеман, Александар (1997). Православље на Западу: црква, свет, мисија. Цетиње: Светигора.
- Charanis, Peter (1976). The Slavs, Byzantium, and the Historical Significance of the First Bulagrian Kingdom. *Balkan Studies* XVIII-1: 5–24.
- Jovanović, Jelena (2012). Identities expressed through practice of kaval playing and building in Serbia in 1990s, in: D. Despić et al. /eds./, *Musical Practices in the Balkans: Ethnomusicological Perspectives*. Belgrade: Institute of Musicology of SASA, 183–202.

*SERBIAN ECCLESIASTICAL CHANTING FOR THE GLORY OF GOD
AND IN THE SERVICE OF THE NATION*

by

VESNA PENO
sara.kasiana@gmail.com

IVANA VESIĆ
distinto_differente@yahoo.com

Institute of Musicology SASA
Knez Mihailova 36, Belgrade, Serbia

SUMMARY: Shaped in complex social circumstances and in accordance with the postulates of baroque historicism, Serbian ecclesial art has expressed clear tendency toward nationalization of Serbian religious identity during the 18th century. Due to general musical illiteracy of the clerics, the real conditions for the development of chanting art in Serbian Church were nonexistent. However, by the end of 18th and at the beginning of the 19th century the myth of authentic Serbian national Church singing, being the result of special “Serbian folk piety”, was established. The construction of Serbian Church chanting tradition was primarily initialized by the growing distance from Greek psalmody in Serbian worship. In other words, because there was no historically relevant form of singing, the ancient singing of Fruška Gora and Krušedol, i.e. the singing of Karlovci, had to be constructed as an antithesis to Byzantine-Greek musical tradition. By comparing historical facts and critically reading the narrative of the origins of national Church music in the time of Metropolitan Stefan Stratimirović of Karlovci, a new interpretation of common stereotype about Serbian musical reform and its main protagonists was produced. This paper offers an original analysis of the origin of: 1) the singing of Fruška Gora, in the context of the belief that Fruška Gora, with its monasteries which preserved the memory of the golden age of Serbian history, are sacred spaces – Serbian Mount Athos; as well as 2) the singing of Karlovci, where was the centre of Metropolitanate of Karlovci and first Ecclesiastical Seminary which was connected the ungrounded belief that it was nursery of a magnificent form of church chanting by the end of the 18th and the beginning of the 19th century. This paper, also for the first time, pointed the relationship between the monasteries of Fruška Gora, as Serbian sacred spaces of great importance for national identity, and their abbots Dimitrije Krestić, Dionsije Čupić and Jerotej Mutibarić, who were, according to oral tradition, the creators of singing of Karlovci. The adequate music and historical sources that would offer us an insight into the process of musical reform that was conducted by them do not exist, but their contributions in constituting national self-awareness and “Serbian piety” are well known and documented. In conclusion, by the end of the 18th and the beginning of 19th century, but also during the entire century of “nationalism(s)”, the prayers in Serbian Church were chanted for the glory of God, although with a clear tendency to emancipate a new religious identity of Serbian people. However, the catholic ecclesial spirit of Tradition was repressed in order to fulfill the goals of ideology of religious nationalism.

KEYWORDS: Church Chanting of Karlovci, Fruška Gora, Metropolitan Stefan Stratimirović of Karlovci, national ideology, National Church, Serbian faith

Зборник Матице српске за друштвене науке издаје Матица српска
Издази четири пута годишње

Уредништво и администрација:
Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021/6615–798; 021/420–199

Social Sciences Quarterly published by Matica Srpska
Editorial and publishing office: Novi Sad, 1 Matica Srpska Street
Phone: (00381) 21 6615–798; (00381) 21 420–199

E-mail:
vnikolic@maticasrpska.org.rs
zmsdn@maticasrpska.org.rs

Редакција *Зборника Матице српске за друштвене науке*
закључила је 164. (4/2017) свеску 1. децембра 2017.

За издавача: проф. др Ђорђе Ђурић
Стручни сарадник Одељења и секретар Редакције: Владимир М. Николић
Лектор: Ивана Телић
Лектор и преводилац резимеа на енглески језик: Љиљана Тубић
Коректор: Владимир М. Николић
Технички уредник: Вукица Туцаков
Штампање завршено 2017. године

Компјутерски слог: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин
Штампа: САЈНОС, Нови Сад
Тираж: 400

eISSN 2406-0836

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
3(082)

Зборник Матице српске за друштвене науке / главни
и одговорни уредник Рајко Буквић ; 1984, св. 76–. – Нови
Сад: Одељење за друштвене науке, 1984–. – 24 cm

Четири пута годишње. – Резиме на енгл. језику. – Наставак
публикације: *Зборник за друштвене науке*

ISSN 0352-5732

COBISS.SR-ID 3360258

Штампање овог *Зборника* омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије